

ŠIESTY ROBOTNÝ PRÁPOR PRACOVNÉHO ZBORU NÁRODNEJ OBRANY A JEHO ČINNOSŤ V ROKOCH 1941 – 1944

MILENA BALCOVÁ

BALCOVÁ, M.: 6th Labour Battalion from National Defence Labour Corps and its activities in the years 1941 – 1944. *Vojenská historia*, 2, 16, 2012, pp 79-97, Bratislava.

The National Defence Labour Corps was a specific component of the Defence Force of the Slovak Republic during the Second World War. It encompassed the 6th Labour Battalion, which mostly included Slovak citizens of Jewish and 'gypsy' origin. The paper analyzes the organizational structure of the Labour Corps and the 6th Labour Battalion itself. Most attention is, however, paid to members of the 6th Labour Battalion, which was mostly made up of Roma and Jews. Their placement in this unit is interpreted as one of the manifestations of racial persecution of the minorities from the viewpoint of the Pro-Nazi regime. The heuristic base of this study relies on the author's relatively extensive archival research at the Military History Institute Bratislava. Thanks to this, the knowledge of the subject matter has been deepened by the author's incorporation of interesting information, especially with regard to the need to compare the position of the 'Aryan' members of the corps and Jews and Roma in service of the 6th Labour Battalion. In a captivating manner, the author highlights the everyday activities of members of the 6th Labour Battalion (incl. accommodation, catering, training).

Military history. Slovakia. Second World War. Slovak Army. National Defence Labour Corps – 6th Labour Battalion. The years. 1941 – 1944.

Pracovný zbor Národnej obrany bol počas druhej svetovej vojny špecifickou zložkou brannej moci Slovenskej republiky. Jeho súčasťou bol aj VI. robotný prápor, ktorý zhromažďoval prevažne občanov Slovenskej republiky židovskej a „cigánskej“ národnosti.¹

¹ Téma pracovnej povinnosti Židov a Rómov sa v minulosti venovali viacerí autori – napr. KAMENEC, I. – *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991; BAKA, I. Postavenie Židov vo vzťahu k slovenskej brannej moci v rokoch 1939-1941 (do vzniku VI. robotného práporu). In. *Acta Judaica Slovaca* 14, Bratislava 2008, BAKA, I. *Židovský tábor v Novákoch 1941 – 1944*. Bratislava 2001. Osudy Rómov počas druhej svetovej vojny sleduje vo svojich dielach Karol JANAS, napr. v publikácii *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike 1939 – 1945*. Bratislava 2010. Čo sa týka Pracovného zboru národnej obrany, významné poznatky priniesla štúdia: KRALČÁK, P. Činnosť pracovných jednotiek slovenskej armády. In *Vojenská história*, roč. 14, 2010, č. 3. Viaceré dokumenty týkajúce sa VI. robotného práporu možno nájsť v publikácii NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I. *Holokaust na*

Už v roku 1939, krátko po vytvorení slovenského štátu, sa najmä príslušníci Hlinkovej gardy snažili presadiť idey o vytvorení židovských táborov. Vládne nariadenie č. 150 zo dňa 21. júna 1939 ustanovilo, že všetci Židia majú byť preradení počas vojenskej prezenčnej služby na čas ich povinnosti voči nej do osobitých pracovných útvarov.² Vymedzenie pojmu „Žid“ bolo opísané v prvej časti Vládneho nariadenia č. 63 zo dňa 18. apríla 1939³, pričom druhá časť nariadenia presne ustanovuje percentuálny počet Židov v niektorých slobodných povolaniach.⁴ Pracovné útvary mali byť, čo sa organizácie a podriadenosti týka, podobné ako vojenské útvary, pričom pracovný útvar (pracovný prápor, samostatná pracovná rota) je podriadený priamo veliteľstvu príslušného zboru.⁵

V roku 1940 Slovenský Snem v Brannom zákone rozdelil brannú moc na dve zložky: 1., vojenské útvary, ustanovizne a organizácie a 2., pracovné útvary, ustanovizne a organizácie, pričom obe zložky majú byť vojensky organizované a pod vojenským velením. Zároveň sa osobitným ustanovením v § 38 tohto zákona hovorí, že Židia a „cigáni“⁶ nemôžu byť príslušníkmi brannej moci (vojenskými osobami) a majú konať práce v osobitných skupinách.⁷ Prvým dňom prezenčnej pracovnej služby bol 12. február 1940 a branci z tohto termínu konali pracovnú službu v rôznych peších plukoch. V neskoršej organizácii armády, vydanéj nariadením ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša dňa 15. septembra

Slovensku 5. Bratislava 2004. Riešenie židovskej otázky opisuje o.i. aj kniha S. MIČEVA: Augustín Morávek. *Od arizácií k deportáciám*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2010. Najpútavejšie život tvorníka v VI. robotnom prápore opisovali najmä jeho bývalí príslušníci – napr. Emil. F. KNIEŽA v knihe *Šiesty prápor, na stráž!* (Bratislava 1964). Významné príspevky priniesli tiež BYSTRICKÝ, J., KORČEK, J. a ŠIMUNIČ, P. v zborníku D. TÓTHA: Zborník materiálov z medzinárodného seminára konaného v Bratislave 22.-23. novembra 1995. Archívny fond Pracovného zboru národnej obrany je uložený vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave.

² Písomné zmienky o existencii prvých takýchto osobitých židovských pracovných jednotiek v slovenskej armáde sú známe z augusta 1939. Pozri Dokument 5 v zborníku NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I. *Holokaust na Slovensku 5*. Bratislava 2004, s. 44.

³ „Vymedzenie pojmu žida. §1. (1) Za žida sa pokladá bez ohľadu na pohlavie a štátnu príslušnosť: 1. kto je, alebo bol izraelského vierovyznania, i keď po 30. 10. 1918 prestúpil na niektorú kresťanskú vieru, 2. kto je, alebo bol bez konfesie a pochádza aspoň z jedného rodiča izraelského vierovyznania, 3. kto pochádza z osoby, uvedenej pod bodmi 1 alebo 2 (vyjmúc takého potomka, ktorý sám prestúpil na niektorú kresťanskú vieru pred 30. októbrom 1918), 4. kto uzavrel po dni účinnosti tohto nariadenia manželstvo s osobou, uvedenou pod bodmi 1 až 3 po dobu trvania tohto manželstva, 5. kto po dni účinnosti tohto nariadenia žije s osobou, uvedenou pod bodmi 1 až 3, v mimomanželskom spoločenstve, ako aj potomkovia, splodení v takomto spoločenstve. (2) Výnimku v prípadoch zvláštneho zreteľa hodných stanoví vláda.“ V originálnom znení zákona sa v celom rozsahu používa slovo „žid“ s malým začiatočným písmenom. In *Slovenský zákonník*, 1939, čiastka 14.

⁴ Napríklad u advokátov 4 % celkového počtu zapísaných členov príslušnej komory, verejným notárom Žid vôbec nemôže byť a povolanie redaktor môže vykonávať iba v židovskom časopise, to znamená, v časopise, ktorý je výslovne ako taký označený a sleduje záujmy židovského vierovyznania a židovskej kultúry. Ref. 2.

⁵ Dôstojníci a rotmajstri pridelení k pracovným útvarom sú na úrovni dôstojníkov útvaru podriadeného priamo veliteľstvu zboru. In *Vecný vestník*, 1939, roč. XXII., č. 6, čiastka 26.

⁶ Za cigána v zmysle § 9 Branného zákona sa podľa vyhlášky Ministerstva vnútra zo dňa 18. 6. 1940 pokladá tá osoba, ktorá pochádza „z cigánskej rasy po oboch rodičoch, ktorý žije životom kočovným alebo usadlým síce, avšak sa vyhýba práci“. Úradné noviny, dňa 18. 6. 1940, s. 314.

⁷ V originálnom znení zákona sa v celom rozsahu používajú slová „žid“ a „cigán“ s malým začiatočným písmenom. In *Slovenský zákonník*, 1940, čiastka 5.

1940 sa už pracovná služba odlučuje od vojenských útvarov a tvorí samostatnú zložku Ministerstva národnej obrany. V praxi to prebehlo tak, že pracovníci z peších plukov 1 a 2 sa dislokovali v Sabinove, z peších plukov 3, 4, 5, 6, 7 vo Výcvikovom stredisku pri Lešti, z peších plukov 8 a 9 v Čemernom a v Humennom a Židia zo všetkých plukov sa koncentrovali v Podolínci. Pracovná služba vo vojenských útavoch a skladoch zostávala predbežne na mieste.⁸

Za prvého správcu Pracovného zboru⁹ bol začiatkom roka 1941 vymenovaný mjr. Ing. Jozef Kručko, neskôr túto funkciu prevzal pplk. pech Ladislav Bodický. Od 20. októbra 1943 Bodického z dôvodu prevelenia do Talianska zastupoval pplk. Kručko a v polovici augusta 1944 ho v tejto funkcii opäť oficiálne vystriedal. Správcovi podliehali velitelia dvoch skupín, do ktorých bol rozdelený zbor: Východná pracovná skupina (veliteľstvo sídlilo v Sabinove) a Západná pracovná skupina (veliteľstvo v Turčianskom Svätom Martine). Pracovný zbor sa skladal zo samostatných pracovných práporov, rozčlenených na pracovné roty. Rozložený bol po celom území Slovenska. Židia a „cigáni“ boli v osobitných práporoch. Početný stav práporu dosahoval až 1 000 mužov, pracovná rota cca 200 – 300 mužov. Dôstojníci a rotmajstri boli spočiatku pridelení Pracovnému zboru z vojenských útvarov. Týchto „odvelených“ určovali velitelia – tým sa, pochopiteľne, dosiahol, že do Pracovného zboru sa dostali dôstojníci, ktorých sa chceli ich velitelia zbaviť. Neskôr sa tento problém vyriešil vytvorením vlastnej skupiny zboru dôstojníkov a rotmajstrov pracovného zboru a založením poddôstojníckych škôl v zálohe.¹⁰

Pracovný zbor si nemožno zamieňať so Slovenskou pracovnou službou – tá bola vytvorená neskôr podľa vzoru nemeckej pracovnej služby (Reichsarbeitsdienst) a spadala pod Ministerstvo vnútra. Treba zdôrazniť aj to, že služba v Slovenskej pracovnej službe bola akousi mládežníckou predvojenskou výchovou, a služba v Pracovnom zbere bola plnou vojenskou prezenčnou službou. Rozkazom ministra národnej obrany generála Ferdinanda Čatloša zo dňa 2. apríla 1943 uzrel svetlo sveta nový názov s prívlastkom – Pracovný sbor národnej obrany (PSb NO). Aby bol rozdiel viditeľný, hodnosti boli tiež inak premenované a pracovníci boli premenovaní na „tvorníkov“. Veliteľské sídla a správcovia šiestich pracovných práporov boli nasledovné¹¹:

- I. pracovný prápor Nitra – npor. Gabriel Čengeri;
- II. pracovný prápor Turčiansky Svätý Martin – npor. pech. Vojtech Heidler;
- III. pracovný prápor Lešť – por. Ondrej Snopko;
- IV. pracovný prápor Podolínec – stot. pech. Aloiz Šimo;
- V. pracovný prápor Sabinov – por. pech. Ján Šimko;
- VI. pracovný prápor Kamenica nad Cirochou – stot. pech. Pavel Topofský.

⁸ Organizácia armády zo dňa 15. 9. 1940, Vojenský historický archív Bratislava (VHA Bratislava), f. Pracovný zbor národnej obrany (PZNO) 1940 – 1945, šk. 58, inv. č. 41.

⁹ Oficiálny názov Pracovný zbor Národnej obrany vznikol až v apríli 1943, v texte teda do tohto dátumu používam názov Pracovný zbor.

¹⁰ V roku 1942 získal a j Ladislav Bodický hodnosť plukovníka pracovného zboru.

¹¹ Pôvodne bol za sídlo veliteľa I. pracovného práporu určený Trenčín a za sídlo VI. pracovného práporu bolo určené Čemerné – taká bola organizácia podľa rozkazu číslo 1 Správy pracovného zboru zo dňa 8. januára 1941. V rozkaze č. 9 zo dňa 7. marca 1941 však už vyšla oprava – pre I. pracovný prápor bola určená Nitra a pre VI. pracovný prápor bola určená Kamenica nad Cirochou. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 148, inv. č. 152, Rozkazy. Porovnaj aj organizáciu z roku 1940 – VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) SR 1939 – 1945, spisy dôverné, šk. 340, inv. č. 42.

Prvé dva roky od vzniku si Pracovný zbor necvičil vlastný dôstojnícky káder. Nemal ani vlastných aktívnych dôstojníkov. Gážisti, ktorí boli k Pracovnému zboru pridelení dočasne i natrvalo, zostávali naďalej príslušníkmi svojich zbraní. Tento stav sa vyriešil až v roku 1943. Rozhodnutie prezidenta republiky o vytvorení stavovskej skupiny dôstojníkov a rotmajstrov Pracovného zboru je datované 1. februára 1943.¹² Súčasne sa vytvorili oddelene aj skupiny dôstojníkov a rotmajstrov správy Pracovného zboru.

V rovnakom čase sa zaistila výchova dôstojníckeho dorastu v zálohe. Všetci tvorníci s maturitou dostali možnosť prihlásiť sa do škôl pre výchovu dôstojníkov v zálohe. Bolo ich niekoľko: záložná škola pionierstva, pechoty, spojovacieho vojska. V roku 1943 boli zriadené dve poddôstojnícke školy: jedna pri Pracovnom prápore 1 v Pezinku a druhá pri Pracovnom prápore 4 v Podolínci. Popri hlavnom vojenskom výcviku v spomenutých druhoch zbraní absolvovali poslucháči – pracovníci aj prednášky so špeciálnym obsahom s ohľadom na potreby Pracovného zboru. Tieto prednášky zahŕňali najmä učivo o stavbe ciest, železníc, meliorácie pôdy, regulácii riek a podobne.

Dňa 26. marca 1943 bol vydaný nový Branný zákon. V zmysle paragrafu 2 branná moc pozostávala a) z vojenských jednotiek, ustanovizní a organizácií a b) z jednotiek, ustanovizní a organizácií Pracovného zboru národnej obrany. Obe zložky sú vojensky organizované a pod vojenským velením. Znamená to, že prezenčná služba je buď vojenská alebo služba v pracovnom zbore, pričom vojenskou službou sa rozumie vykonávať službu vo vojenských jednotkách, ustanovizniach a organizáciách a službou v Pracovnom zbore národnej obrany sa rozumie vykonávať službu v jeho jednotkách, ustanovizniach a organizáciách alebo vo vojenských jednotkách, ustanovizniach a organizáciách. Osobitne je ustanovená branná povinnosť „cigánov“ a Židov. Podľa § 38 „cigánov“ nemožno zaradiť do vojenských jednotiek a môžu konať iba službu v Pracovnom zbore, a to v osobitných skupinách.¹³ Židia podľa nového Branného zákona vôbec nepodliehali brannej povinnosti a väčšina bola preradená do pracovných táborov.

V roku 1943 tiež prebehla ďalšia reorganizácia Pracovného zboru národnej obrany, pri ktorej sa zrušili dve základné pracovné skupiny (Západná a Východná) a zostalo len šesť samostatných pracovných práporov (zmenili sa im sídla a niekde aj velitelia).¹⁴

V roku 1944 sa Pracovný zbor národnej obrany odlúčil od Ministerstva národnej obrany. Stal sa samostatným vyšším veliteľstvom s úplnou veliteľskou právomocou a správnu pôsobnosťou pre jednotky, ústavy a vojenské majetky, ktoré mu priamo podliehali. Šesť práporov sa zároveň preskupilo do troch. Jeden prápor sa mal skladať zo 4 – 6 pracovných rôt. V skutočnosti bolo pri každom z troch pracovných práporov minimálne 5 rôt.

Okrem pracovných rôt museli byť zriadené pri každom prápore jedna až dve špeciálne roty, v ktorých boli zastúpené všetky potrebné remeslá. Špecialistov (remeselníkov, pisárov atď.) bolo možné prideliť mimo rámec vlastnej roty len so súhlasom veliteľa Pracovného

¹² VHA Bratislava, f. 53, šk. 43, zložka 82/2-117. Dôverný vecný vestník MNO č. 2 zo dňa 1. 6. 1943.

¹³ VHA Bratislava, Zbierka zákonov a nariadení, Slovenský zákonník, rok 1943, čiastka 11.

¹⁴ I. pracovný prápor, sídlo Pezinok, veliteľ pplk. Psb. Štefan Schwarz; II. pracovný prápor, sídlo Kremnica, veliteľ pplk. Psb. Samuel Engler; III. pracovný prápor, sídlo Trnava, veliteľ mjr. Psb. Maximilián Rudolf Proksch; IV. pracovný prápor, sídlo Podolíneč, veliteľ mjr. Psb. Karol Kubíček; V. pracovný prápor, sídlo Sabinov, veliteľ mjr. Psb. Aurel Rumann; VI. pracovný prápor, sídlo Čermerné, veliteľ pplk. pech. Fridrich Werner. Noví velitelia nastúpili prvýkrát na vykonanie služby 1. 10. 1943.

zboru (veliteľom bol toho času pplk. Psb. Ing. Jozef Kručko). Ostatné roty boli nazývané ako doposiaľ pracovné či robotné (cigánske).¹⁵ Štábne roty sa premenovali na pomocné roty.

Pracovnému práporu 1 v Pezinku velil pplk. Psb. Štefan Schwarz a prápor zahŕňal šesť rôt. Okrem toho k nemu patrila aj pomocná rota, ktorá bola hospodárskou stotinou v Pezinku.

Pracovnému práporu 2 velil pplk. Psb. Samuel Engler, pod ktorého spadali štyri roty a pomocná rota v Podolínci. Pracovný prápor 3 v Sabinove zahŕňal šesť rôt a velil mu mjr. Psb. Aurel Rumann. Okrem toho k nemu patrila ešte pomocná rota v Sabinove.

V roku 1944 nastúpilo k Pracovnému zboru národnej obrany 2 385 nováčikov, ktorí boli rozdelení do 9 výcvikových rôt, po tri pri každom prápore. Príslušníci tohto zboru však často neslúžili svojou prácou priamo len cieľom brannej moci, ale podieľali sa na všetkých prácach, ktoré bolo treba vykonať a výsledky tejto námahy využívala široká vojenská i civilná verejnosť – napríklad stavby ciest, opevnení a rôznych mohýl či pamätníkov. Pracovníci boli pridelení aj obciam postihnutých živelnou pohromou. Pracovný zbor národnej obrany mal napríklad v roku 1943, do 1. septembra prideliť do Trnavy 5 000 tvorníkov určených do jednotiek Obrany proti lietadlám. Do 15. augusta sa ich tam nachádzalo ešte len 2 000 mužov. Podľa rozkazu ministra národnej obrany F. Čatloša počnúc dňom 1. septembra 1943 však už nesmeli mať armádne jednotky, úrady ani ústavy prideleného žiadneho pracovníka. Výnimku tvorili špecialisti – remeselníci pridelení na veľmi dôležitých miestach a ponechaných so súhlasom veliteľstva pracovného zboru. Výnimku tvorilo aj mužstvo so špeciálnym výcvikom pridelené k jednotkám Civilnej protiletectkej obrany.¹⁶

Čo sa týka hodnoty práce celého zboru, podľa hlásenia mjr. stav. Ing. Jozefa Kručka, správcu Pracovného zboru v roku 1940, za prvý rok fungovania (1940) mal tento fiktívny zisk 218 811 Ks.¹⁷ Cena dennej práce v slovenských korunách bola určená nariadením Ministerstva národnej obrany č.j. 83 288 zo dňa 19. novembra 1940 nasledovne: kancelárske práce 25 Ks, remeselnícke práce 25 Ks, nádennícke práce 20 Ks a dozorné práce 30 Ks.¹⁸

Veliteľovi Pracovného zboru národnej obrany v roku 1944 teda celkovo podliehali:

- tri pracovné prápory: 1. – Pezinok (zlúčený dovtedajší 1. a 3. prápor)
2. – Podolínek (zlúčený dovtedajší 2. a 4. prápor)
3. – Sabinov (zlúčený dovtedajší 5. a 6. prápor);
- štyri vojenské hospodárske majetky – Horné Motešice, Podtureň, Zamutov a Kamenica nad Cirochou;
- tri vojenské kúpeľné ústavy – Sliač, Piešťany a Trenčianske Teplice;
- vojenský liečebný ústav pre choroby pľúcne v Tatranských Matliaroch;
- Tatranský vojenský domov v Novom Smokovci;
- Rekreačné stredisko na Smrekovici;
- Domov frontových vojakov.

¹⁵ Zrejme podľa hesla ministra národnej obrany F. Čatloša: „Práca-česť, robota-povinnosť.“ Pozri: VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 60, inv. č. 47, č. j. 250 124.

¹⁶ VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 118, inv. č. 118.

¹⁷ Vojenské útvary a zariadenia za prácu vykonanú Pracovným zborom nikdy nezaplatili. Pozri KRALČÁK, P. Činnosť pracovných jednotiek slovenskej armády (1940). In *Vojenská história*, roč. 14, 2010, č. 3, s. 109-121.

¹⁸ Tamže, s. 115.

VI. robotný prápor

Šiesty robotný (neskôr nazvaný pracovný)¹⁹ prápor patril pod veliteľstvo Východnej pracovnej skupiny v Sabinove, ktorej veliteľom bol stot. pech. Aurel Rumann. Do vojenských pracovných útvarov, z ktorých sa sformoval VI. robotný prápor, nastupovali v rokoch 1939, 1940 a 1941 štyri odvodné ročníky židovských brancov. Vládne nariadenie č. 198/1941 z novembra 1941 presne určovalo, že „*židovskí miešanci podliehajú brannej povinnosti ako ostatní Arijci. Môžu byť príslušníkmi brannej moci, nemôžu sa však stať ani dôstojníkmi ani poddôstojníkmi brannej moci. Podľa toho židovský miešanec môže byť len strelnikom alebo pracovníkom, nie však hodnostníkom brannej moci.*“²⁰ V roku 1942 odvodný ročník nenastupoval, lebo jeho príslušníci boli už v prvých transportoch do koncentračných táborov.²¹ O ďalší rok boli Židia zase už preradení do pracovných táborov vznikajúcich na území Slovenska za účelom zamedziť vyhladzovacím deportáciám do koncentrákov; tým pádom neboli teda odvedení.²²

Kým nevznikol Pracovný zbor národnej obrany, a teda ani VI. robotný prápor, boli Židia a „cigáni“ preradení do evidencie pracovnej povinnosti peších plukov čísel 1 až 9 a domovských doplňovacích okresných veliteľstiev (ďalej DOV). Udialo sa tak v dôsledku paragrafu 58, odstavec (3) Branného zákona zo dňa 18. januára 1940 a na následné nariadenie ministra národnej obrany číslo 192.471/15 Dôv.1940 zo dňa 29. februára 1940. V zmysle tohto nariadenia mali ostatné útvary zbraní a služieb (teda okrem peších plukov) prepustiť „cigánov“ a Židov z brannej moci a odovzdať ich do evidencie peších plukov nasledovným spôsobom:

- a) príslušníkov DOV Banská Bystrica – k pešiemu pluku 3
- b) príslušníkov DOV Bratislava – k pešiemu pluku 4
- c) príslušníkov DOV Levoča – k peším plukom 1 a 9
- d) príslušníkov DOV Liptovský Svätý Mikuláš – k pešiemu pluku 6
- e) príslušníkov DOV Nitra – k pešiemu pluku 5
- f) príslušníkov DOV Prešov – k peším plukom 2 a 8
- g) príslušníkov DOV Žilina – k pešiemu pluku 7.

Doplňovacie okresné veliteľstvá vyhotovili týmto osobám „Preukazy o pracovnej povinnosti“. Tie útvary, ktoré už narukovavších „cigánov“ a Židov odoslali do ich domovov, museli ich povolať ihneď do pracovnej povinnosti. Označenie „cigánov“ a Židov mimo činnej služby (to znamená v zálohe, v náhradnej zálohe, na trvalej dovolenke) znelo: „pracovník cigán (žid) mimo činnej povinnosti“. Pracovná povinnosť sa začínala 1. februára 1940 a končila 31. decembra roku, v ktorom menovaný dovŕšil 50. rok veku. Židia –gážisti vo výslužbe, ktorí boli prepustení z činnej služby a neboli superarbitrovaní, podliehali pracovnej povinnosti tiež do 31. decembra toho roku, v ktorom dovŕšili 50. rok veku. Kmeňové listy Židov a „cigánov“ sa odoslali s ostatnými osobnými dokladmi peším plukom, kde sa uložili

¹⁹ Hoci bol názov „robotný“ zmenený na „pracovný“ až v roku 1943, oba názvy sa striedavo používali po celé obdobie trvania VI. práporu.

²⁰ VHA Bratislava, Vecný vestník 1941, čiastka 70, s. 80.

²¹ Pozri aj NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I. Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Bratislava 2004, s. 12-16.

²² Na Slovensku boli také zriadené tri: tábor v Seredi (cca 1 700 osôb), tábor v Novákoch (1 300 osôb) a tábor vo Vyhniach (400 osôb). Strážili ich oddiely Hlinkovej gardy. Pozri: BAKA, I. *Židovský tábor v Novákoch 1941-1944*. Bratislava 2001.

v skupine odchodu bez akéhokoľvek ďalšieho prejednávania. Po ukončení činnnej pracovnej služby spisali doplnňovacie okresné veliteľstvá na podklade listov o odchode z činnnej služby evidenčný list pre každého „cigána“ a Žida. Tieto evidenčné listy potom v zmysle výnosu Ministerstva národnej obrany číslo 190.006/dopl. 1940 viedli vo forme kartotéky.

Akcia s preradením „cigánov“ a Židov do pracovnej povinnosti musela byť ukončená do 15. apríla 1940. Toho dňa nahlásili pešie pluky čísel 1 až 9 priamo Ministerstvu národnej obrany, 15. oddeleniu, počet u nich evidovaných „cigánov“ a Židov (v činnnej pracovnej povinnosti i mimo nej dovedna) podľa príslušných doplnňovacích okresných veliteľstiev.

Repatriácia brancov odvodného ročníka 1939 bola uvedená len pre pracovné rotý. Pracovný zbor nebol zatiaľ v konečnej podobe utvorený, preto sa, prirodzene, VI. robotný prápor konkrétne ešte neuvádzal. Prikázaná kvóta bola 4 100 mužov, no podarilo sa odvieť iba 3 986 osôb. Odvedení „cigáni“ a Židia boli však už v spisoch vedení osobitne²³, a to v takomto počte: Bratislava (67 „cigánov“ a 151 Židov), Nitra (41 „cigánov“ a 108 Židov), Žilina (33 „cigánov“ a 76 Židov), Banská Bystrica (94 „cigánov“ a 53 Židov), Liptovský Svätý Mikuláš (20 „cigánov“ a 33 Židov), Levoča (168 „cigánov“ a 71 Židov) a Prešov (220 „cigánov“ a 291 Židov). Spolu 643 „cigánov“ a 783 Židov, teda takmer tretina všetkých brancov. Najviac „cigánov“ a Židov bolo odvedených z Prešova.²⁴

Z odvodného ročníka 1940 bola pre Východnú pracovnú skupinu Pracovného zboru národnej obrany prikázaná náborová kvóta 2 271 osôb. Predpísaný počet sa podarilo striktne naplniť. Z toho už bolo určených priamo pre VI. robotný prápor 736 mužov, a to 181 „cigánov“ a 555 Židov. Boli odvedení z týchto doplnňovacích veliteľstiev: Bratislava (48 Židov), Trnava (1 „cigán“ a 45 Židov), Nitra (13 „cigánov“ a 60 Židov), Topoľčany (3 „cigáni“ a 20 Židov), Trenčín (5 „cigánov“ a 39 Židov), Žilina (2 „cigáni“ a 22 Židov), Banská Bystrica (4 „cigáni“ a 19 Židov), Brezno nad Hronom (1 „cigán“ a 6 Židov), Ružomberok (15 „cigánov“ a 34 Židov), Levoča (16 „cigánov“ a 57 Židov), Prešov (64 „cigánov“ a 119 Židov) a Michalovce (57 „cigánov“ a 86 Židov). Najviac „cigánov“ a Židov bolo opäť odvedených z Prešova.²⁵

Repatriácia brancov pracovnej služby odvodného ročníka 1941 určovala pre Východnú pracovnú skupinu 1521 brancov. Z toho pre IV. pracovný prápor Podolíneč 547 mužov, pre V. pracovný prápor Sabinov tiež 547 mužov a pre VI. robotný prápor Sabinov 427 mužov. „cigáni“ a Židia boli určení len pre VI. robotný prápor, a to v takomto odvodnom počte: Bratislava (1 „cigán“ a 65 Židov), Trnava (2 „cigáni“ a 17 Židov), Nitra (9 „cigánov“ a 30 Židov), Topoľčany (žiadny „cigán“ a 22 Židov), Trenčín (1 „cigán“ a 22 Židov), Žilina (2 „cigáni“ a 12 Židov), Banská Bystrica (žiadny „cigán“ a jeden Žid), Brezno nad Hronom (žiadny „cigán“ a 6 Židov), Ružomberok (3 „cigáni“ a 6 Židov), Spišská Nová Ves (8 „cigánov“ a 46 Židov), Prešov (9 „cigánov“ a 30 Židov) a najväčší počet mali tentoraz Michalovce (40 „cigánov“ a 106 Židov).²⁶

V roku 1942 už Židia do pracovnej služby odvedení neboli. Začali sa transporty do nemeckých koncentračných táborov.²⁷ Veliteľstvo VI. robotného práporu bolo presídlené do

²³ Povinnosť viesť pre „cigánov“ a Židov osobitné zoznamy bola spomenutá už v nariadení ministra národnej obrany č. 192.471/15 Dôv 1940 zo dňa 29. februára 1940, no neskôr bol v tejto záležitosti vydaný aj osobitný výnos.

²⁴ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné, šk. 5, inv. č. 22.

²⁵ Tamže, šk. 11, inv. č. 52.

²⁶ Tamže.

²⁷ Deportácie zo Slovenska sa začali 25. marca 1942. Za každého vyvezeného Žida sa slovenská vláda zaviazala Nemecku zaplatiť 500 mariek. Do konca roka 1942 bolo vyvezených asi 58 000 osôb.

Čemerného a z odvodného ročníka 1942 dostalo pridelených 728 mužov, z toho 194 „cigánov“. Poskytli ich posádkové veliteľstvá v nasledovnom počte: Bratislava (7), Trnava (0), Nitra (0), Topoľčany (1), Trenčín (1), Žilina (5), Banská Bystrica (0), Brezno nad Hronom (2), Ružomberok (8), Spišská Nová Ves (3), Michalovce (74) a najviac ich odišlo z Prešova (93).²⁸

V roku 1943 boli odvody vykonané opäť bez účasti občanov židovského vierovyznania. V októbri predošlého roku (1942) boli síce slovenskou vládou deportácie Židov do koncentrákov zastavené, no zároveň boli všetci Židia do mája 1943 prepustení z brannej moci a preradení do pracovných táborov. Do VI. robotného práporu bolo odvedených 101 mužov, všetci boli „cigáni“. Rozpočet odvedených z posádkových veliteľstiev bol takýto: Bratislava (6), Trnava (3), Nitra (4), Ružomberok (21), Prešov (10) a Michalovce až 57 mužov. Zato posádky v Topoľčanoch, Trenčíne, Žiline, Banskej Bystrici, Brezne nad Hronom a v Spišskej Novej Vsi neodviedli ani jedného „cigána“.²⁹ Okrem odvedencov doplnil stav práporu aj minister národnej obrany nariadením č. 184.297-III/4-1943 zo dňa 9. júna 1943, v ktorom sa uvádzalo, aby boli všetci „cigáni“ z armády prelození k Východnej pracovnej skupine, do VI. robotného práporu. Ani po tomto preradení však „cigáni“ nespádali pod pojem „cigána“ precizovaný vo vyhláske Ministerstva vnútra č. 18.635-Ic/1940 zo dňa 18. júna 1940. K brannému číslu takto preradených osôb bola ešte pripísaná značka „Pv“.³⁰

Repartícia brancov odvedených alebo preradených v roku 1944 do Pracovného zboru národnej obrany zahŕňala 266 „cigánov“, ktorých odviedli posádkové veliteľstvá v tomto počte: Bratislava (13), Trnava (0), Nitra (3), Topoľčany (3), Trenčín (0), Žilina (1), Banská Bystrica (3), Brezno nad Hronom (0), Ružomberok (29), Spišská Nová Ves (0), Prešov (1) a Michalovce tradične najviac (213). Židia sa v odvodných počtoch opäť nenachádzali z dôvodu sústredenia v pracovných strediskách. Rozpis repartície brancov neudával žiadne usmernenie pre VI. robotný prápor, zrejme preto, lebo tento sa už v uvedenom období nepoly rozpadol.

Prvé hromadné sústredenie židovských mužov do vojenského pracovného útvaru sa uskutočnilo 3. marca 1941, a to do Čemerného, no pri nástupe tam našli novonástupivší už „starých mazákov“, ktorí prišli z rôznych posádok podľa nariadenia, že Židov treba koncentrovať jedine v tomto prápore. Druhým veľkým náporom bol nástup do Sabinova v októbri 1941. Mesiac predtým, dňa 12. septembra 1941, Ministerstvo národnej obrany nariadilo, aby trestané osoby v prezenčnej službe (ďalšej činnnej službe) boli sústredené v VI. robotnom prápore.³¹ Preto nemožno jednoznačne určiť dátum, kedy vznikol VI. robotný prápor. Všeobecne sa tradovalo, že prápor vznikol dňa 3. marca 1941 – to znamená pri prvom nástupe židovských mužov. Do tohto nástupu ešte nebola známa organizácia VI. práporu. V Čemernom sa muži zaradili do piatich rôt: 21. a 23. rota boli zmiešané židovské, 22. rota bola zvláštna „kóšerácka“ (jej príslušníci jedli iba kóšer stravu), v 24.rote boli zaradení „cigáni“ a posledná bola 25., tzv. „tango“ rota – pre trestancov. Velenie VI. práporu sídlilo v Kamenici nad Cirochou, bolo podriadené veliteľovi Východnej pracovnej skupiny (pplk. Aurel Rumann), ktorá tvorila jednu z dvoch skupín Pracovného zboru. Rozkazom č.

²⁸ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy tajné, šk. 18, inv. č. 72.

²⁹ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy tajné, šk. 23, inv. č. 85.

³⁰ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 91, inv. č. 99, č. j. 464 870.

³¹ MRÁZIK, J. *Slovenská pracovná služba v rokoch 1942 – 1944*. Bratislava, 1967, s. 44-45.

1 zo dňa 8. januára 1941 bol za správcu VI. pracovného práporu menovaný stot. pech. Pavel Topol'ský.³² Na rozoznanie od árijských bol tento prápor nazývaný „robotný“.³³

Veliteľskú funkciu VI. práporu od roku 1942 vykonával stot. pech. Július Kubovčík. Tesne pred jej skončením, dňa 24. septembra 1943, musel ešte riešiť vzburu tvorníkov v Čemernom.

V roku 1943, pri zásadnej reorganizácii Pracovného zboru národnej obrany, sa zmenilo aj dôstojnícke obsadenie VI. pracovného práporu. Sídlo práporu sa premiestnilo do Čemerného a veliteľom sa stal (s platnosťou od 1. októbra 1943) pplk. pech. Fridrich Werner. Prvým pobočníkom bol npor. Psb. Alexander Junas a hlavný hospodár bol rtk. hosp. Psb. Dezider Lehotský.

Čo sa týka výcviku nováčikov, týždenný program vyzeral viac-menej stále rovnako. Prezenčná služba v Pracovnom zbore mala neustále vojenský ráz. Budíček bol o šiestej hodine. Nasledovalo umývanie, obliekanie, raňajky, úprava izieb a príprava na denné zamestnanie. Od 7.00 h do 7.30 h. bola ranná rozcvička. Počas dopoludnia mali tvorníci iba jednu polhodinovú prestávku, počas ktorej museli navyše nacvičovať pochodové piesne. Robotníci – „cigáni“ museli v rámci dopoludňajšieho aj popoludňajšieho zamestnania 5-krát do týždňa kopať kryty. Počas dňa nováčikovia – áriji cvičili so zbraňami a nováčikovia – „cigáni“ s nástrojom – lopatou. Dokonca aj v piatky, keď podľa programu dopoludnia absolvovali namáhavé pochodové cvičenie, po obede museli opäť nastúpiť k lopatám. Po skončení doobedňajšieho zamestnania nasledovalo čistenie výstroja, obed a popoludňajšia polhodinová prestávka. Od 13. 30 h do 14. 00 h sa konal nástup a čítal denný rozkaz. Cez popoludňajšie zamestnanie mali tvorníci tiež iba jednu prestávku – 15-minútovú. Po ukončení tohto zamestnania absolvovali každodenný poradový výcvik, potom si vyčistili výstroj a navečerali sa. Nasledovné dve hodiny voľna (od 18. 00 h do 20.00 h) museli stráviť v kasárňach. Vychádzku z kasární mali iba v nedeľu poobede. Od 20.00 h do 21.00 h si bolo treba upraviť výstroj na nasledujúci deň a pripraviť posteľ na spanie. Večierka začínala o deviatej hodine večer.

³² Emil F. Knieža vo svojom románe *Šiesty prápor, na stráž!* (Bratislava, 1964) prekrúca skutočné mená osôb, ale vždy tak, že tie pravé sa dajú ľahko vynušiť: veliteľ VI. robotného práporu tu je stot. Bukovský (v skutočnosti stot. Topol'ský), minister národnej obrany gen. Čontoš (gen. Čatloš), minister vnútra Aladár Mak (Alexander Mach), mjr. Lubomír Badinský (pplk. Eugen Budinský alebo pplk. Ladislav Bodický), berater Von Vysletschenski (berater Dieter Wisliceny).

³³ VHA Bratislava, f. PZNO 1940–1945, šk. č. 60, inv. č. 47, č. j. 250 124.

Na ukážku uvádzam tabuľku, ktorá zahŕňa konkrétne obdobie výcviku nováčikov od 12. do 19. decembra 1943.³⁴

Program výcviku nováčikov VI. robotného práпора

Dátum	Dopoludňajší program 07.30 – 11.00 h	Popoludňajší program 14.00 – 17.00 h
Pondelok 13. 12. 1943	Výcvik jednotlivca: Na plece zbraň! Na remeň zbraň! K nohe zbraň! Na poctu zbraň! Robotníci-cigáni - kopanie krytov.	Na chrbát zbraň! K nohe zbraň! Strážna služba, povinnosti strážneho na stanovisku. Poradový výcvik. Robotníci-cigáni - kopanie krytov.
Utorok 14. 12. 1943	Výcvik jednotlivca: Poloha k paľbe v leže a stojí. Nabíjanie pušky a skrytie náboja. Prilícenie, zamierenie a spúšť. Robotníci-cigáni - kopanie krytov.	Na plece zbraň! K nohe zbraň! Na poctu zbraň! Povinnosti dozorného desiatnika. Poradový výcvik. Robotníci-cigáni - kopanie krytov.
Streda 15. 12. 1943	Výcvik jednotlivca: V kozly zbraň! Pozdrav s puškou. Poloha sediaceho a kľáčiaceho strelca. Robotníci-cigáni - kopanie krytov.	Nabíjanie pušky a skrytie náboja. Povinnosti strážneho na stanovisku. Poradový výcvik.
Štvrtok 16. 12. 1943	Poloha ležiaceho a kľáčiaceho strelca. Nástupové tvary čaty. Teória strelby. Robotníci-cigáni - kopanie krytov.	Telovýchova. Poradový výcvik.
Piatok 17. 12. 1943	Pochodové evičenie - smer Zamutov	Duchovná prednáška Zalícenie a zamierenie. Poradový výcvik. Robotníci-cigáni - kopanie krytov.
Sobota 18. 12. 1943	Čistenie ubikácií a výstroja. Prehliadka výstroja.	Voľno.
Nedeľa 19. 12. 1943	Povinná návšteva bohoslužby.	Voľná vychádzka.

Po základnom poradovom výcviku boli viaceré čaty robotných rôt pridelené na rôzne pracoviská.

Čo sa týka hodnostného označenia, dôstojníci pracovného zboru ho nosili rovnako ako príslušníci zbraní a správy. Poddôstojníci boli označení nasledovne: rotmajster mal striebornú rozetu, dozorca mal dva dištinkčné kovové gombíky a predák jeden gombík.

³⁴ Upravené. Názov robotník-cigán je uvedený podľa dobového znenia. VHA Bratislava, f. PZNO 1940–1945, šk. 91, inv. č. 99, č. j. 470 090.

Pracovník bol bez hodnostného označenia. Vysokoškolsky vzdelaní príslušníci zboru mali zlaté lemovanie okolo celého goliera, príslušníci s maturitou strieborné a absolventi nižších stredných škôl (príp. drobní živnostníci, dozorcí na stavbách) červené lemovanie.³⁵

Důstojníci aj poddůstojníci z povolania patriaci ku Pracovnému zboru národnej obrany mali odlišnú rovnošatu od príslušníkov zbraní. Blúzy, plášte, nohavice aj čiapky nosili „árijskí“ príslušníci farby kaki. Blúzy a plášte mali rovnaký tvar a strih ako príslušníci zbraní, chýbali len náplecníky. Všetkým pracovníkom boli tiež vydané rukavice-palčiaky, a tým príslušníkom, ktorí boli počas práce vystavení mrazom, vydala sa i vlnená kukla. Na vychádzky sa mohli nosiť pletené rukavice, ktoré sa však v žiadnom prípade nemohli použiť na prácu.

Židia a „cigáni“ boli príslušníci pracovnej povinnosti bez možnosti povýšenia. Hlásili sa dehonestujúcim spôsobom: „robotník žid“ a „robotník cigán“. Ich oblečenie bolo nápadne odlišné na prvý pohľad – „cigáni“ nosili nahnedo a Židia namodro prefarbenú uniformu. Čiapky boli v príslušnej farbe, obyčajné, okrúhle podľa pôvodného rakúsko-uhorského vzoru a bez doplnkov („árijski“ mali na čiapke prišité aj nátylníky proti slnku a vpredu nad šiltom odznak). Na košeľových rukávoch nosili Židia skrížené belasé pásiky a „cigáni“ červené.³⁶ Opasok nosili „árijski“ remenný bez zapínania s prackou, „cigáni“ a Židia ten istý, ale z dostupného náhradného materiálu. Pre celý pracovný zbor boli predpísané čierne šnurovacie topánky, no tie kvalitatívne najhoršie sa ušli, samozrejme, „cigánskym“ a židovským príslušníkom. Gombíky na košeľu boli tiež úzkoprofilový tovar. Bolo bežnou praxou, že pracovníci skladu často gombíky odrezali z košeľe ešte pred jej vydaním a potom ich predávali, resp. vymieňali po jednom kuse. S obuvou to bolo podobne.

Verejne známy fakt, že tento jednoznačne najhorší odev bol určený pre minoritnú skupinu príslušníkov, podnecoval v jej radoch iskry vášne a hnevu. V roku 1943, dňa 23. septembra, boli do Čemerného prevelení príslušníci III. pracovného práporu z Trnavy. Išlo zväčša o bývalých árijských trestancov, ktorí podľa novej organizácie boli určení ako osoby politicky nespoľahlivé k VI. pracovnému práporu. Nasledujúci deň pri nástupe hromadne odopreli prevziať predpísanú rovnošatu. Veliteľ Július Kubovčík osobne všetkých upozornil, aký následok môže mať ich čin, zvlášť za brannej pohotovosti štátu, v ktorej sa Slovenská republika práve nachádzala. Napriek tomu 27 tvorníkov a 5 inštruktorov (pridelených na výcvik nováčikov) potvrdili svoje rozhodnutie aj písomnou formou a žiadali o opätovné preradenie k zbraniam. Veliteľ VI. pracovného práporu na toto správanie ešte v ten deň upozornil veliteľa Pracovného zboru národnej obrany, pričom uviedol obavu „že týmto správaním a vystupovaním by infikovali všetkých príslušníkov VI. PP. Týka sa to hlavne nováčkov, ktorých narukuje asi 611 arijscov a asi 150 cigánov“.³⁷ Sám pritom priznal, že tvorníkom nejde o vzburu voči Pracovnému zboru národnej obrany ako organizácii, ale majú odpor k uniforme, v ktorej sa cítia oproti príslušníkom ostatných práporov menejcenne. Farebne orámované goliere, manžety a čudná čiapka totiž označovali výlučne „árijských“ príslušníkov VI. robotného práporu. Veliteľ Pracovného zboru národnej obrany Ladislav Bodický nariadil časť vzbúrencov (tých, ktorí neboli trestaní) premiestniť k armáde ako žiadali, no tú časť tvorníkov, ktorá už bola v minulosti trestaná, dal premiestniť do Výcvikového tábora v Kamenici nad Cirochou. Navyiac vyžadoval od veliteľa Kubovčíka, aby podal trestné oznámenie na hlavných vinníkov.

³⁵ VHA Bratislava, Zbierka vojenských predpisov, Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty Pracovného zboru. Zn Se-I, 1940, s. 41-43.

³⁶ VHA Bratislava, Vecný vestník, 1940. Pozri aj prílohu č. 1 a 2.

³⁷ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 123, inv. č. 125, č. j. 502 059.

Čo sa týka ubytovania, pri nástupe v Černom v roku 1941 boli príslušníci VI. práporu ubytovaní v starých drevených barakoch. Niektorí prespávali i v kinosále na slamníkoch. Počas zimných mesiacov museli muži dokonca spať kompletne oblečení, aby nezamrzli. Neskôr si tvorníci stavali sami jednoduché drevené baraky, no kapacitne boli často poddimenzované a muži sa tlačili aj po troch na jednej priehni. Po celý čas existencie VI. robotného práporu bola úroveň ubytovania na provizórnom stupni, tak, ako aj latríny. Vši, blchy, ploštice a rôzne vírusové ochorenia sa v takomto prostredí šírili rýchlosťou blesku.³⁸ O životné podmienky týchto ľudí sa však málokto staral. V tom čase boli tieto lacné, nenáročné a vo svojej zúfalej oddanosti osudu poddajné pracovné sily výhodné tak pre podniky, ako i pre hospodárstvo štátu. Podnikom, ktoré potrebovali na miestach hromadného pracovného nasadenia nekvalifikované manuálne pracujúce osoby, prišla veľmi vhod možnosť využívať ako pracovné sily mladých židovských chlapcov, ktorí pracovali iba za elementárne prežitie. Aj to bol jeden zo spôsobov profitovania z antisemitskej politiky, jeden zo spôsobov okrádania a deptania židovského obyvateľstva, vtedy zbaveného už všetkých občianskych práv.³⁹

V VI. prápore (ako i celom Pracovnom zbore národnej obrany) sa vykonávala manuálna pracovná činnosť všetkého druhu: murárske práce, pokrývačstvo, maliarske, natieračské, tesárske a elektrikárske práce, zemné výkopové práce, práce melioračné, rozvoz zeminy, ťažká práca v kameňolomoch pri lámaní kameňa nechránenými rukami, výstavba ciest, pomocné práce pri výstavbe mosta, práce pri koňoch. Slovenský štát trpel nedostatkom robotníkov na ťažkú manuálnu prácu a často využíval zaradcov pracovných útvarov. Potreba nových pracovných síl pre stavebné podnikanie sa zvyšovala. Pri povodni na rieke Morave v rokoch 1942 – 1943 to boli najmä židovskí chlapci, ktorí dlhodobo obkladali brehy rieky, vykopávali a zväžali zem. Pracovali s firmou Moravod, ktorej boli prenajatí, na trase Zohor – Láb. Pracovalo tu 320 Židov. Ďalších 360 Židov pracovalo na odvodnení močiara Šúr nachádzajúcim sa medzi Svätým Jurom a Pezinkom. Platili tu pre nich rovnaké výkonové normy ako pre civilných robotníkov. Norma na jedného muža pri výkope a naložení na dopravný prostriedok bez rozvozu sa stanovila podľa bonity pôdy na 2 až 7 m³ denne. Sedemdesiat Židov pôsobilo aj na Vojenskom hospodárskom majetku v Kamenici nad Cirochou.⁴⁰ Na hospodárskom majetku v Zamutove boli pridelení ďalší Židia, na ktorých sa však ich „spolupracovníci“ – „árijskí“ tvorníci sťažovali, že „*židia bývajú v dedine so svojimi manželkami*,⁴¹ ktoré si i s nábytkom do Zamutova prísťahovali ... prichádzajú do zamestnania, kedy sa im chce a majú dovolenú, kedykoľvek o ňu požiadajú ... a tvorníkom svojim chovaním dávajú podnet k pohoršeniu.“⁴² V roku 1944 boli židovskí robotníci pride-

³⁸ Pozri tiež dokumenty v publikácii: NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I. *Holokaust na Slovensku* 5. Bratislava 2004.

³⁹ Aj Židia chránení rozličnými výnimkami (vrátane prezidentských) boli občiansky a ľudsky diskriminovaní, degradovaní a fakticky postavení mimo zákon. Svedčí o tom napríklad obežník 14. oddelenia prezídia ministerstva vnútra o policajných opatreniach zo 7. októbra 1943. Koncipoval ho Dr. Anton Vašek. Pozri: KORČEK, J. *Slovenská republika 1943–1945*. Bratislava: Tlačové a informačné stredisko Ministerstva obrany Slovenskej republiky 1999, s. 65–70. Pozri tiež KOVÁČ, D. a kol. *Kronika Slovenska* 2. Bratislava: Fortuna Print 1999, s. 265.

⁴⁰ Stav ku 15. 1. 1943. VHA Bratislava, f. Kabinet ministra, šk. 5.

⁴¹ Išlo zrejme o Židov, na ktorých sa vzťahovalo Nariadenie č. 130 s mocou zákona zo dňa 29. 5. 1940 o dočasnej úprave pracovnej povinnosti Židov a Cigánov. Podľa § 2 a 3 pracovná povinnosť týchto osôb trvá 2 mesiace v roku, ak si však uhradí zaopatrovacie výdavky, skrakuje sa iba na 1 mesiac. Slovenský zákonník, rok 1940, čiastka 27.

⁴² VHA Bratislava, f. PZNO 1940–1945, šk. 146, inv. č. 150, č. j. 416 646.

lení na odstraňovanie nevybuchnutých bômb v továrni Apollo v Bratislave.

„Cigáni“ sa zase zúčastňovali napríklad na stavbe vodných elektrární na Váhu v Dubnici nad Váhom, kladení železnice Prešov – Strážske a stavaní cesty z Mýta pod Ďumbierom na Čertovicu. Do 31. mája 1943 boli čaty tvorníkov VI. robotného prápora odvelené do týchto miest: Borkut, Čemerné, Čeremošné, Devínska Nová Ves, Hochštetno (dnes Vysoká pri Morave), Humenné, Ivanka pri Dunaji, Jamník (na Liptove), Kuchyňa, Láb, Lipníky-Radoszyce v Poľsku, Liptovský Hrádok, Liptovský Svätý Peter, Prešov, Sabinov, Svätý Jur, Zamutov a Zohor. Po 1. júni 1943 boli odvelení do týchto miest: Banská Belá, Devínska Nová Ves, Dubnica, Hochštetno, Jablonica, Kostolná pri Trenčíne, Kľačany, Kuchyňa, Láb, Nováky, Sered', Svätý Jur a Zohor.

Nemožno nespomenúť kuriózne veliteľské nariadenie na správne držanie lopaty počas slávnostného defilé na Memorandových oslavách⁴³ a smernice na cviky s lopatou. Príslušníci VI. robotného prápora s vysokoškolským vzdelaním (čo boli takmer výlučne Židia) nahradzovali postupne „árijských“ pracovníkov v kanceláriách, na oddelení proviantného zásobovania, v remeselných dielňach, v kuchyni, na ošetrovaniach a podobne. Velitelia ostatných pracovných práporov si postupne vyžiadali na odborné miesta židovských pracovníkov zo VI. robotného prápora. Takto odchádzali praktickí lekári, zubári, veterinári, právnici. Paradoxom bolo, že hoci Židia rovnako ošetrovali Slovákov i Nemcov, nemeckí lekári mali zákaz ošetrovať pacientov Židov. Tí sa museli v tomto prípade nechať liečiť najbližším civilným lekárom.

Boli aj špeciálne činnosti, napríklad pojazdná zubná ambulancia, ktorej pracovníci ošetrovali nielen príslušníkov prápora, ale i veliteľský zbor a kontrolné orgány – a, samozrejme, aj ich rodinných príslušníkov. Ďalšia špeciálna bola „dezinfekčná skupina“, ktorá mala najviac roboty najmä s „cigánskym“ oddielom, ale vykonávala túto činnosť aj v okolitých dedinách. Príslušníci 21. pracovnej roty si zložili aj vlastnú pesničku, ktorá sa okamžite stala šláglom a zároveň aj hymnou tejto roty. Text sa podstatne líšil od oficiálnej hymny Pracovného zboru národnej obrany, no napovedá oveľa viac o pocitoch tvorníkov židovskej národnosti. Slová zložil vlastne sám veliteľ roty, tvorníci si ich iba poskladali do veršov a nápev sa spieval na melódiu starej ruskej sentimentálnej piesne. Prvú strofu tvorili slová, ktorými veliteľ roty vždy začínal svoju reč: „*Minister narodnej vojny mi kazal*“ ...

*„Minister narodnej vojny mi kazal,
co by ja každoho k poľnomu sudu dal.
Vyšši, ja i šabľa, každoho my vešač,
žalostny stav naroda prespal svoju mac.*

*Ja davam vam šicko, calu dušu muj,
Vy šicko sk, vy sce takovy hnuj.
Vy banda židovska, ja velitel' vaš,
Dvacata perša rota, rozchod i na straž!*

*Ja k vam jak otecko, ja k vam jak rabin,
Sluchajce lem šicko, co ja k vam hutorim.
Jak Čurchil Židziki v kešeni vas trimac,
Dvacata perša rota, napravo vyššikac!“⁴⁴*

⁴³ VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 58, inv. č. 41, č. j. 250 535.

⁴⁴ KNIEŽA, E. F. *Šiesty prápor, na straž!* Bratislava 1964, s. 192-193.

Každý deň pribudli nové slová, a tak hymna 21. roty bola veľmi dlhá. Aspoň takto si pracovníci spríjemňovali večery neľahkých dní.

Čo sa týka stravovania, bola situácia takmer rovnako neveselá ako pri ubytovaní. Spoločiatku sa v oficiálnych armádnych dokumentoch diskutovalo, že príslušníci VI. práporu sú vlastne v táboroch, a preto im náleží rovnaká norma stravovania (aké stravovanie bolo v koncentračných táboroch, netreba podrobnejšie vysvetľovať). Ale úsilie najmä starších vysokoškolsky vzdelaných príslušníkov (lekárov, právnikov, inžinierov) a dôstojníkov náchylných na kompromisy nakoniec vyústilo do toho, že prápor bol uznaný ako pracovná jednotka a príslušníci dostávali normálny prídelený stravy, bežný aj pre iné jednotky slovenskej armády. Ak boli nejaké problémy, „cigáni“ boli odkázaní iba na osobné ponosy a reklamácie, Židov sa zastala aj „papierovo“ ich oficiálna organizácia.

Možnosť dodržiavať „kóšer“ stravovanie a ctiť predpísané židovské sviatky vymohla pre príslušníkov práporu práve Ústredná kancelária autonómnych ortodoxných židovských náboženských obcí na Slovensku. Zvláštne bolo postavenie 22. roty, zvanej „kóšerácka“. Bola zriadená hneď na začiatku existencie VI. práporu a bola zväčša zložená z ortodoxných príslušníkov židovskej národnosti, ktorí sa ráno i večer zúčastňovali na spoločných modlitbách a vymohli si i ďalšie výnimky. Títo muži odmietali zvyčajnú stravu (trejfe – nečistá, nekôšerná strava), ktorá nebola pripravená podľa židovských rituálnych spôsobov (to znamená, s oddelenou prípravou mliečnej a mäsitej stravy).⁴⁵ Mäso muselo byť z rituálnej porážky. Túto porážku musel vykonať rituálny mäsiar (šachter, Schächter). V Humennom sa istú dobu (apríl 1941) riešila aj situácia, keď ostala celá rota mesiac nedobrovoľne na bezmäsitej strave, pretože neboli včas dodané predpísané dávky kôšerného mäsa (to znamená trikrát týždenne). Nakoniec musel správca roty podať hlásenie priamo stotníkovi Topol'skému (veliteľovi VI. robotného práporu), ktoré obsahovalo rozpis mäsových dávok pre kóšerákov.⁴⁶ V tom istom roku boli vydané pre 22. pracovnú rotu v Humennom a v Liptovskom Svätom Petre aj predpisy pre záväzné potrebné dávky jedlého rastlinného oleja, nakoľko rituálne stravovanie zakazovalo živočíšne oleje. Tieto záležitosti putovali, samozrejme, cez Ústrednú kanceláriu, ktorá sa o svojich „zverencov“ dobre starala a robila, čo bolo v jej silách.

Táto „kóšerácka“ rota bola hneď na začiatku preložená do Humenného, kde boli na prípravu kóšer stravy najlepšie podmienky. Udialo sa to, samozrejme, s vedomím a súhlasom veliteľstva VI. práporu. Súhlas s rituálnym stravovaním bol vydaný Ministerstvom národnej obrany pod číslom 210.166/17-1941. Bolo treba, žiaľ, bojovať i s ustanovením číslo 198/1941 Slovenského zákonníka, ktorý v § 37 zakazuje rituálne porážky akéhokoľvek dobytká a zvierat, ako aj výsek a predaj takéhoto mäsa.⁴⁷ Kóšerácku rotu si vymyslelo pár poddôstojníkov VI. robotného práporu, ktorí za tým videli vlastné prospechárstvo. V čase platného zákazu rituálnej porážky zvierat chceli takto vydierať ortodoxných židov. Vedeli, že za takéto mäso by dobre zaplatili. Na počudovanie, vytvoriť takúto rotu nebolo vôbec ľahké. V Čemernom pri nástupe sa na kôšernú stravu prihlásilo sotva sedemdesiat mužov. Rota však musela mať najmenej 220 mužov, ani o chlapa menej. Keď sa však medzi zara-

⁴⁵ Rituálne stravovanie umožnil výnos zo dňa 27. 2. 1940. V júni 1940 Ministerstvo národnej obrany potvrdilo jeho platnosť. Bližšie BAKA, I. *Postavenie Židov vo vzťahu k slovenskej brannej moci v rokoch 1939-1941 (do vzniku VI. robotného práporu)*. Acta Judaica Slovaca, 2008, č. 14, s. 58-71.

⁴⁶ VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 28, inv. č. 29, č. j. 237 669.

⁴⁷ Tamže.

dencami rozchýrilo, že 22. rota pôjde do Humenného, kde sú oveľa lepšie podmienky na bývanie aj hygienu, ihneď sa medzi kóšerákov prihlásilo takmer všetko židovské osadenstvo. Do Humenného táto rota skutočne odišla, neskôr však bola preložená do Liptovského Jamníka, kde bola ubytovaná spolu s ostatnými rotami VI. práporu v barakoch pri stavbe cesty na vojenské letisko. Tu vypukla i tzv. „vzbura na Jom Kippur“. Na Sviatok zmierenia (Jom Kippur) na jeseň 1941 počítali „kóšeráci“ so skrátenou pracovnou dobou v predvečer sviatku, aby sa mohli pripraviť na 24-hodinový pôst. Zohnali si dokonca aj roh, na ktorom sa podľa tradície musí zatrúbiť na židovský Nový rok a v deň pôstu Jom Kippur. Zástupca veliteľa rotník Ďurica, zarytý antisemita, nesúhlasil s požiadavkou skrátenej pracovnej doby a práve naopak – nechal celú rotu pracovať až do siedmej hodiny večer.

Zaradenci sa už nestihli ani najesť a po vykonaní modlitieb išli hladní a vyčerpaní spať. O pár hodín, presne o polnoci bol vyhlásený poplach a príkaz na nástup v plnej polnej pred barak. Príslušníci 22. roty sa však rozhodli nereagovať ani po opakovaných výzvach. Rozzúrený Ďurica zobudil veliteľa roty a akcia neposlušnosti bola hlásená ako vzbura na popradskú vojenskú prokuratúru. Zatiaľ sa v Jamníku aj v Liptovskom Svätom Petre rozchýrilo, že „kóšeráci“ sa na letisku v noci vzbúrili. Ostatní tvorníci si v predstavách maľovali hrôzostrašné obrazy a rozprávali historiky o tom, ako „kóšeráci“ zmlátili predákov a dozorcov. Dokonca vraj i rotník Ďurica dostal bitku. Nič také sa v skutočnosti nestalo. Vyšetrovateľ sa na mieste činu presvedčil o tom, že išlo o zrejme antisemitské šikanovanie a mal porozumenie pre reakciu „kóšerákov“. Pre porušenie subordinácie odsúdil dvoch organizátorov „vzbury“ na tri dni ostrého väzenia.⁴⁸ V očiach zaradencov sa však títo stali hrdinami a pri nástupe trestu im volali na slávu.

„Vzbura“ sa však stala podnetom na protivojnovú činnosť zaradencov. Vytvorili sa skupinky, ktoré sa stretávali v noci pri sviečke a vášnivo debatovali, ako podporiť protinacistickú činnosť. Rozdávali potajomky na kolene vyrobené letáky s protinemeckými heslami, agitovali medzi „cigánskou“ aj židovskými rotami. Nevyzývali na odpor len voči nemeckej armáde a ich spojencom, ale aj voči domácej Hlinkovej garde. Tej sa reálne obávali, lebo by bola pre nich špecifickým nebezpečenstvom aj vtedy, keby Nemci vojnu prehrali.

Ústredná kancelária autonómnych ortodoxných židovských náboženských obcí na Slovensku v Bratislave bojovala za práva Židov sláviť ich predpísané sviatky aj počas vykonávania pracovnej služby. V marci 1942 vydalo Ministerstvo národnej obrany na žiadosť tejto kancelárie spis so zoznamom sviatkov v danom roku, cez ktoré židovskí príslušníci práporu majú právo sa modliť a odpočívať a nebude im v tom kladená žiadna prekážka zo strany veliteľov. Spis bol určený VI. robnému práporu. Dôraz bol kladený najmä na veľkonočné sviatky (Pessach), ktoré trvali spolu 8 dní. Mali sa svätiť od 12.00 h dňa 1. apríla do 21.00 h dňa 3. apríla a od 12.00 h dňa 7. apríla do 21.00 h dňa 9. apríla. Ak mal židovský pracovník nárok aj na dovolenku (nebol trestaný a pod.), mohol si ju cez veľkonočné sviatky zobrať. Dni 4., 5., 6. a 7. apríla boli polosviatky. Štvrtý apríl roku 1942 navyše pripadal na sobotu, takže hoci to bol už deň po veľkonočných sviatkoch, sobota (šábes) sa svätila a Ústredná kancelária židovských obcí vymohla na tento deň pracovné voľno. V sobotu mali Židia z náboženských dôvodov zakázané cestovať, nuž tým, čo boli doma na dovolenke, bolo dovolené vrátiť sa až dňa 5. apríla. Dôležitá bola aj strava. Nielenže musela byť kóšer z pohľadu použitých potravín, ale aj z pohľadu spôsobu prípravy. Počas prípravy veľkonočnej

⁴⁸ PELACH, A. Sociálne, zdravotné a psychologické aspekty príslušnosti k VI. robnému práporu. In *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939-1945. VI. robný prápor*. Zost. TÓTH, D., Bratislava : Zing Print, 1996, s. 149.

stravy nebolo dovolené používať riad a kuchynské potreby, ktoré sa používajú v bežných dňoch. Zabezpečiť takýto spôsob prípravy stravy v VI. robotnom prápore by bolo aj pri najlepšej vôli nad silu jeho veliteľa – to si uvedomovali aj predstavitelia Ústrednej kancelárie. Práve preto žiadali nevyhnutné udelenie dovolenky.

V máji sa opäť svätilo. Tentoraz to boli Turíce (Sevuos), ktoré boli od 16.00 h dňa 21. mája do 21.00 h dňa 23. mája. V septembri roku 1942 Ústredná kancelária adresovala opäť Správe Východnej pracovnej skupiny v Sabinove žiadosť, aby podľa výnosu Ministerstva národnej obrany povolila robotníkom židovského vierovyznania usporiadať bohoslužby počas nadchádzajúcich židovských sviatkov.⁴⁹ Zároveň žiadali pre nich aj pracovné voľno. Týkalo sa to sviatkov: Nový rok (Roš hašono) od 16.00 h dňa 11. septembra do 21.00 h dňa 13. septembra; Deň zmierenia (Jom Kippur) od 12.00 h dňa 20. septembra do 21.00 h dňa 21. septembra a Šiatorové sviatky (Sukkos) od 16.00 h dňa 25. septembra do 21.00 h dňa 27. septembra a od 16.00 h dňa 2. októbra do 21.00 h dňa 4. októbra. V septembri boli tiež polosviatkami tri dni (28., 29., a 30.) a v októbri dva dni (1. a 2. októbra). V predvečer hlavných sviatkov sa konali bohoslužby, ktoré mali z náboženského hľadiska taký istý dôležitý význam ako bohoslužby denné. Podľa skúseností z predošlých rokov, keď nováčikom židovského pôvodu nebolo umožnené svätenie sviatkov v takom rozsahu ako starým „mazákom“, navyše žiadali aj pre nich tie isté výhody. Nakoľko táto žiadosť bola datovaná 4. septembra, predstavitelia židovskej náboženskej obce počítali naisto s kladným vybavením.

Napriek všetkým týmto výnimkám to židovskí tvorníci nemali vôbec ľahké. Hebrejský jazyk bol stále zakázaný v úradnom ústnom i písomnom styku a pri osobných rozhovoroch bol len trpený. Židia mali zakázanú i kúpeľnú liečbu vo Vojenskom kúpeľnom ústave v Piešťanoch. Neustále museli znášať posmešky ostatných „spolubojovníkov“ i civilného obyvateľstva kvôli uniforme. V roku 1943 žiadala Ústredná kancelária o zriadenie duchovnej správy pre robotníkov – Židov v prezenčnej pracovnej službe. Táto žiadosť bola ministrom národnej obrany zamietnutá. Katolícki aj evanjelickí veriaci však mali v armáde svojich duchovných a pri slávení ich sviatkov sa im častejšie vychádzalo v ústrety.

V roku 1943 nastala dôležitá zmena. V máji 1943 MNO vydalo Veliteľstvo Pracovného zboru národnej obrany nariadenie o prepustení robotníkov – Židov z pracovnej povinnosti, vrátane ich okamžitého prepustenia zo zväzku robotných oddielov dňom 1. júna 1943 a ich preradení do pracovných táborov a stredísk pre Židov.⁵⁰ Pre potreby PSb NO ostalo (ako nenahraditeľní odborníci) pracovať 49 Židov. Poslední Židia boli prepustení až 30. októbra 1943.

Čo sa týka „cigánov“, dňom 15. júna 1943 boli všetci preradení k Východnej pracovnej skupine s určením pre VI. prápor.⁵¹ Označenie VI. práporu sa zmenilo z robotného na pracovný. Zlom prinieslo obsadenie Slovenska nemeckou armádou po potlačení Slovenského národného povstania v roku 1944. Zostrili sa represívne opatrenia štátu proti „cigánom“. Nemci pre nich začali pripravovať založenie zaisťovacieho tábora v priestoroch bývalého pracovného útvaru v Dubnici nad Váhom. Tábor vznikol po prepustení „árijských“ zara-

⁴⁸ PELACH, A. Sociálne, zdravotné a psychologické aspekty príslušnosti k VI. robotnému práporu. In: Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939-1945. VI. robotný prápor. Zost. TÓTH, D., Bratislava : Zing Print, 1996, s. 149.

⁴⁹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-19456, šk. 28, inv. č. 29, č. j. 234 089, 234 347 a 237 669.

⁵⁰ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-19456, šk. 91, inv. č. 99, č. j. 463 754.

⁵¹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-19456, šk. 91, inv. č. 99, č. j. 464 046 a 464 870.

dencov pracovného útvaru a postupne doň premiestňovali „cigánov“. Tento zaisťovací tábor mal úplne iný charakter ako pracovné útvary – bol to skôr koncentračný tábor. Ľudia sem boli zaradovaní na základe vopred vypracovaných zoznamov.

Vznik zaisťovacieho tábora ešte prehlbil možnosti svojvoľného konania úradov. Veď stačilo „cigánov“ prehlásiť za kočovných a odoslať do koncentračného tábora. Ministerstvo vnútra vyzvalo obce, aby (aj násilím) vystaňovali „cigánov“ z blízkosti štátnych, obecných, civilných a iných verejných miest do obecnej cigánskej osady. Tá často neexistovala, a tak boli vyhlásení za kočujúcich a odsunutí.

Kapacita tábora sa zakrátko ukázala ako nedostatočná. V tábore stavanom pre tristo ľudí žilo zakrátko viac ako sedemsto. Desiatky žili natlačené v miestnostiach 5x8 m bez možnosti základnej hygieny. Dôsledkom bola, tak ako predtým v pracovných práporoch, epidémia škvrnitého týfusu v januári 1945. Tábor sa zakrátko stal postrachom celého okolia. „Cigáni“ využili strach strážcov z nákazy na úteky, čím si mnohí zachránili holé životy. Nemci na slovenské úrady nebrali ohľad a zobrali cigánsku otázku do vlastných rúk. Bokom od nemeckého vyčíňania neostal ani dubnický tábor. Nemci požadovali jeho likvidáciu, lebo ich znepokojovala šíriaca sa nákaza týfusu. Nešlo im pravdaže o „cigánske“ životy, ale o neďaleko stojacu dubnickú zbrojovku, ktorá zásobovala front a mala pre nich aj strategický význam. Keď slovenské úrady odmietli tábor zlikvidovať, prikrročili Nemci k priamej vražde – „cigánov“ vyviezli, usmrtili a nahádzali do hromadného hrobu.⁵²

Okrem týchto vládnych opatrení, ktoré smerovali k zrušeniu Pracovného zboru národnej obrany, a tým aj VI. pracovného, prispeli k zániku aj príčiny prirodzene vyplývajúce z konca vojny. Značná časť práporu ušla – zaobstarali si falošné doklady a žila tak až do Povstania v roku 1944, niektorí odišli do Maďarska. Mnohí bývalí príslušníci bojovali v Slovenskom národnom povstaní ako partizáni⁵³ alebo v čs. armáde, desiatky skončili v koncentračných táboroch, veľa ich bolo vyznamenaných a mnohí, žiaľ, v druhej svetovej vojne padli alebo inak zahynuli.

⁵² „Epidémiu sa ani po opadnutí vzbúreenských nálad a opätovnom prevzatí tábora slovenskými vojakmi nedarilo potlačiť. Do polovice februára jej podľahlo štyridsaťtri osôb. Iniciatívu preto opäť prevzali Nemci. Rozhodli o vyvraždení všetkých chorých i podozrivých z nákazy. Riaditeľ dubnického zbrojárskeho závodu Sonnewend dal 23. februára 1945 súhlas na vykopanie masového hrobu v objekte dubnického závodu v časti „Údolie“ v skupine VII. Do zaisťovacieho tábora prišli nákladné autá riadené nemeckými vojakmi po zámienkou, že odvezú chorých do trenčianskej nemocnice. Namiesto do nemocnice autá s 26 nakazenými Rómami zamierili do dubnického závodu. Tam ich brutálne zavraždili a pochovali do vopred pripraveného masového hrobu.“ JANAS, K. *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike. (1939-1945)*. Bratislava : Ústav pamäti národa 2010, s. 92.

⁵³ Prenasledovaným občanom pomáhali i ľudia protifašistického zmýšľania z radov ÚŠB, žandárskych staníc i policajných úradov, ktorí konali často nezištne, zo súcitu a prirodzenej ľudskej a kresťanskej solidarity, napr. Dr. Anton Kozinka, prednosta oddelenia sociálnej starostlivosti na Policajnom riaditeľstve v Bratislave. Jeho účasť na koncentracii Židov vyplývala priamo zo služobných povinností, no on aj s priateľmi radšej Židom pomáhal, kde sa dalo – ukrýval, varoval pred zatýkaním, obstarával nevyplnené občianske legitímácie, pasy, falošné doklady uznával za pravé, informoval odbojárrov o chystaných raziiach... Pozri KORČEK, J. *Slovenská republika 1943 – 1945*. Bratislava : Tlačové a informačné stredisko Ministerstva obrany Slovenskej republiky 1999, s. 68.

M. BALCOVÁ: DAS SECHSTE ARBEITSBATAILLON DES ARBEITSKORPS DER NATIONALEN VERTEIDIGUNG UND SEINE TÄTIGKEIT IN DEN JAHREN 1941 – 1944

Das Arbeitskorps der nationalen Verteidigung bildete in den Jahren 1940 – 1945 einen spezifischen und einzigartigen Bestandteil der Armee der Slowakischen Republik. Es war vor allem für Wehrpflichtige mit der Einberufungsqualifikation B und C bestimmt, für Zigeuner und Juden. In das Tätigkeitsfeld des Korps gehörten unter anderem: die Verteilung von Anweisungen an das Arbeitsbataillon, die Vorbereitung und das Studium von Arbeitsmöglichkeiten in verschiedenen Regionen der Slowakei in Zusammenarbeit mit dem militärischen Transportwesen und der militärischen Bauverwaltung, das Entscheiden über Dringlichkeit von Forderungen der Arbeits- und Selbstverwaltungskorporationen, die Vorbereitung von Arbeitsaufgaben und die Kontrolle deren Verwirklichung in der Praxis, als auch Kontrolle von Kosten, die im Zusammenhang mit den Arbeitseinheiten entstanden sind. Das Arbeitskorps wurde im Jahre 1940 gebildet. Anfangs wurde es in zwei Arbeitsgruppen aufgeteilt (Die Ost-West Gruppe und die Westliche Arbeitsgruppe). In Folge von der weiteren Reorganisation der slowakischen Armee im Jahre 1943 wurde es unbenannt in das Arbeitskorps der nationalen Verteidigung und in sechs Bataillone aufgeteilt.

Der letzte dieser Bataillone, das VI. Arbeitsbataillon, war speziell für Zigeuner, Juden und Sträflinge (darunter auch verurteilte Lehrer und Priester). Zur besseren Unterscheidung von den „arischen“ Arbeitsbataillonen wurde dieses als das „robotný“ (slowakisches Synonym für Arbeit) bezeichnet, nach dem Motto des Verteidigungsministers gen. Čatloša: „Arbeit-Ehre – Arbeit-Pflicht“. Das Bataillon bestand aus mehreren Kompanien, die mit unterschiedlichen Attributen bezeichnet wurden (die „Tango“-Kompanie für Zigeuner, „Kosher“-Kompanie für die Juden, usw.) Der vorliegende Beitrag verschafft Einblick in den Verlauf eines herkömmlichen Arbeitstages seiner Angehörigen. Die Kompanieangehörigen bezeichneten sich selbst als Eingearbeitete. Sie führten manuelle Arbeiten jeglicher Art aus – Bau-, Abriss-, und Meliorationsarbeiten. Von den anderen Armeeinghörigen unterschieden sie sich durch umgefärbte Uniformen (die Zigeuner trugen blaue, die Juden wiederum braune Uniformen) und Rangbezeichnung (Arbeiter-Zigeuner und Arbeiter-Jude). Die Unterkunft- und Verpflegungsbedingungen der Angehörigen des VI. Arbeitsbataillons erfüllten nicht einmal das Mindestmass an elementaren hygienischen Normen. In den Angelegenheiten der Einweihung des jüdischen Festes zum Gedenken an die Wiedereinweihung des zweiten Tempels half den jüdischen Kompanieangehörigen die Zentrale Kanzlei der autonomen orthodoxen jüdischen Gemeinde in der Slowakei, der es des Öfteren gelungen ist, vom Verteidigungsministerium entweder Urlaub oder zumindest arbeitsfreie Tage für orthodoxe Juden einzuholen. Auf eine relative Verbesserung ihrer Lage konnten nur Angehörige des VI. Arbeitsbataillons mit Hochschulabschluss hoffen (fast ausschließlich Juden), die schrittweise einige „arische“ Angestellte und Armeeinghörige in den Kanzleien, Abteilungen des Proviantdienstes und Sanitätsdienst ersetzen. Im Jahre 1943 erließ das Kommando des Arbeitskorps ein Befehl über Entlassung aller Juden aus dem Arbeitsdienst und ihre Versetzung in Arbeitslager und –stellen. Was die Zigeuner betrifft, so gab es keinen speziellen Beauftragten; im Jahre 1944 wurden sie in das neuerschaffene Sicherungslager in Dubnica nad Váhom verlegt, das allerdings durch sein Charakter mehr einem Konzentrationslager entsprach.

Im Jahre 1944 wurde das Arbeitskorps aus dem Zuständigkeitsbereich des Verteidigungsministeriums herausgenommen und von den bisherigen 6 in drei Kompanien umorganisiert. Durch weitere Maßnahmen der slowakischen Regierung und die nahende Entscheidung des Zweiten Weltkriegs nahm die Geschichte des Arbeitskorps ihr Ende. Ein Teil der Angehörigen flüchtete und besorgte sich gefälschte Dokumente, einige nahmen als Partisanen Teil am Slowakischen Nationalaufstand und viele von ihnen sind im Kampf oder in anderen Umständen gefallen.